

Aydınlanma Çağı'nda Bir Kadının Siyasi Portresi ve Sanat Koleksiyonu Merakı: Çariçe II. Katherina

The Political Portrait and Art Collectionomania of a Woman in the Age of Enlightenment: Czarina Catherine II of Russia

<http://dx.doi.org/10.22559/folklor.1644>

İlkgül Kaya Zenbilci*

Öz

Rus siyasi, askeri ve kültürel tarihine damga vurmanın yanı sıra, “sanat koleksiyonculuğu” kavramını, kendi döneminde zirveye taşıyan bir kadın varsa, şüphesiz ki bu şahsiyet çariçe *Büyük Katherina*'dır. 18. yüzyılda, neredeyse tüm Avrupa'yı saran Aydınlanma Çağı'nda, 1762'den 1796 yılına kadar hüküm süren II. Katherina, tüm zamanların en büyük sanat koleksiyoncularından biri haline gelmiş, tahta çıktıktan birkaç yıl sonra dünyanın o zamanlar gördüğü en cüretkâr koleksiyon satın alma programına girişmiştir. Katherina, birçoğu büyük ustalara ait olan resimleri, çizim ve gravürleri, çeşitli sanat eseri koleksiyonlarını, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde görevlendirdiği kişiler -bir nevi sanat simsarları- aracılığıyla satın almıştır ve koleksiyonlarını sergilemek üzere Ermitaj Müzesi'nin kurulmasını sağlamıştır. Katherina'nın siyasi arenadaki hırsı kimi zaman öyle bir hal almıştır ki bir koleksiyonu sadece siyasi rakiplerine üstün gelmek üzere edinmekten dahi çekinmemiştir. Bu çalışmada Katherina'nın yaşamı ve Rus siyasi tarihindeki rolüne ek olarak, çağının Aydınlanma yanlısı entelektüelleriyle olan ilişkisi, bazı sanat koleksiyonlarını satın almak üzere yaptığı girişimler ve Ermitaj Müzesi'nin kuruluş sürecine yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: *Aydınlanma Çağı, II. Katherina, koleksiyonculuk, koleksiyoner, Ermitaj Müzesi*

Abstract

In addition to marking the Russian political, military and cultural history; if there is a woman who brought the concept of art collecting to the top in her time, undoubtedly this personage is the Czarina Catherine *the Great*. In the Age of Enlightenment, which surrounded almost all of Europe in the 18th century, only a few years after her enthronement, Catherine II become one of the greatest art collectors of all time

* Yrd. Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. ilkgul.zenbilci@yobu.edu.tr, ORCID 0000-0001-8106-656X

and she embarked on the most daring purchasing program the world had ever seen. Catherine bought the art works painted by great masters, drawings, engravings and various large art collections through the people she had assigned to various parts of Europe -some kind of art dealers- and ensured the establishment of the Hermitage Museum to exhibit her collections. Catherine's ambition in the political arena has sometimes become such that; she did not even hesitate to acquire a collection just to overcome his political rivals. In this study, in addition to the life of Catherine II and her role in Russian political history, her relationship with the Enlightenment proponent intellectuals of her age, her attempts to obtain some art collections and the establishment process of the Hermitage Museum are examined.

Keywords: *Age of Enlightenment, Catherine II, collecting, collector, the Hermitage Museum*

Giriş

İnsanoğlu edindiği nesnelere “koleksiyon” oluşturur; bir başka deyişle koleksiyonlar insanların nesnelere sahip olma güdüsünün somut bir sonucudur. Farklı bir okumayla koleksiyonculuk, insanoğlunun kendi değer yargılarıyla anlamlandırıldığı, değer biçtiği nesnelere bir araya getirmesi ya da toplamasıdır. Koleksiyonculuk kavramının kapsamı son derece geniştir ve geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu kavram içinde değerlendirilebilecek nesnelere türü, değerinin biçilmesi, sipariş edilmesi, alınması, satılması, sahibinin nesnelere kurduğu ilişki ve belli bir koleksiyon oluşturmak üzere nesnelere derlenmesindeki tüm kişisel amaçlar, koleksiyonun oluşturulduğu dönem içinde ve koleksiyonun sahibinin siyasi konumu veya ait olduğu toplumsal sınıfa dayalı konumu üzerinden değerlendirilmelidir.

Orta Çağ'da, azizlere ait kalıntılar ve kullandıkları eşyalar, kiliseye bağışlanan armağanlar ve el yazması kitaplardan oluşan kutsal emanetleri içeren, yönetici ve ruhban sınıfının sistematize edilmemiş koleksiyonları dini değerler doğrultusunda oluşturulmuştur ve temelinde Tanrıya duyulan sevgi ve inanç vardır.¹ Orta Çağ için küçümsenmeyecek ölçüde lüks bir yaşam süren feodal beyler mücevherleri, sihirli olduğuna inanılan taşları, hayvanlara ait boynuz, diş ve kemikleri, altın ve gümüş eşyaları, el yazması kitapları, kumaşları vb. nesne ya da eserleri derledikleri nadire kabineleri (*wunderkammern*) ile bir tür seküler koleksiyon oluşturmuşlardır.²

14. yüzyıldan, klasik medeniyetin yeniden doğuşunu temsil eden ve hümanizmle insanı evrenin merkezine yerleştiren düşünceden temellenen “Rönesans”tan itibaren, Avrupa'da sosyal itibar veya yatırım amacı dışında, sanatsal beğeniye dayalı koleksiyon yapan tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Böylece sanat koleksiyonculuğu meselesi, zengin aristokratların ve sanat koruyuculuğu (*mesen*) görevini üstlenen üst sınıfın tekelinden ayrılmaya başlamıştır.

Sanat hamiliğinin merkezi olan sarayların çoğalmas sayesinde ressam ve heykeltıraşlar “saray sanatçısı” kimliğiyle çalışmışlar, bu sayede işsizlikten ve lonca baskısından kurtulmuşlardır. Raphaello, Michelangelo, Bernini, Vasari ve Bronzino gibi sanatçılar Roma saraylarında ve Toskana düklerinin malikânelerinde, patronlarının koleksiyonları için eser üretmişlerdir (Burke, 1996: 7). Öte yandan, Rönesans ile birlikte sanatçılar sadece sipariş üzerine çalışmak yerine, tamamlanmış eserlerini satarak geçinmeye çabalamışlardır. Böylece, çağdaş yapıtlar Antik Dönem eserleri gibi, koleksiyonların bir parçası haline gelmişlerdir.

15. yüzyılda başlayan *Grand Tour* akımıyla Avrupalı aristokratların, burjuva sınıfının, diplomatların ve bilim adamlarının yabancı ülkelere düzenledikleri seyahatler koleksiyonculuğun gelişimine katkı sağlamıştır. Bu akım zaman içerisinde giderek yayılmış; özellikle 18. yüzyılda, nadir bulunan, değerli görülen nesnelere derlendiği kabineler modern müzelerin ilk örnekleri olarak gelişim göstermiştir.³

Rusya'nın tarihinde, Rus siyasi, askeri ve kültürel tarihine damga vurmanın yanı sıra, sanat koleksiyonculuğu kavramını, kendi döneminde -hastalık derecesine varan koleksiyon tutkusu neticesinde zirveye taşıyan bir kadın varsa, şüphesiz ki bu isim çarıçe II. Katherina'dır.

1762'den 1796 yılına kadar hüküm süren çarıçe, tahta çıktıktan birkaç yıl sonra dünyanın o zamanlar gördüğü en cüretkâr satın alma programına girişmiş, tüm zamanların en büyük sanat koleksiyoncularından biri haline gelmiştir (Madariaga, 1993: 102, 203; Whitaker, 2015: 147). 1796'daki ölümüyle birlikte, bugün dünyanın en büyük müzelerinden biri olan Ermitaj Müzesi'nin çekirdeğini oluşturan binlerce eseri ardında bırakmıştır.

II. Katherina, dünya tarihinde böylesine büyük bir koleksiyona sahip olan tek kadındır ve tarih boyunca hiçbir kadın veya kadın hükümdar onun sahip olduğu sayıda esere sahip olmamıştır. Katherina, çoğu büyük ustalara ait olan resim, çizim ve gravürleri ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki aristokratlara ait çeşitli sanat eseri koleksiyonlarını, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde görevlendirdiği kişiler -bir nevi sanat simsarları- aracılığıyla satın almış ve sonunda koleksiyonlarını sergilemek üzere Ermitaj Müzesi'nin kurulmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada Katherina'nın yaşamı ve Rus siyasi tarihindeki rolüne ek olarak, çağının Aydınlanma yanlısı entelektüelleriyle olan ilişkisi, sanat koleksiyonlarını satın almak üzere yaptığı girişimler ve Ermitaj Müzesi'nin kuruluş sürecine yer verilmiştir. Makalenin temel amacı bir kadın hükümdarın sanat koleksiyonculuğuna neden böylesine tutkuyla meylettğini sorgulamaktır.

Katherina'nın yaşamı ve ülke siyasetindeki rolü

Asıl adı Sophie Augusta Friedriche von Anhalt-Zerbst-Dornburg olan Katherina, 21 Nisan 1729'da, Prusya Krallığı'na bağlı Pomerania'daki Stettin'de doğmuştur. Sophie'nin babası Christian August, Sophie dünyaya geldiğinde, Prusya Ordusu'nda general

ve Stettin valisidir. Sophie çocukluğunda, Alman asillerinin çıkarlarını gözetmenin en iyi yolu olan avantajlı bir evliliğe hazır olmak üzere yetiştirilmiş, Avrupa burjuvazisinin ortak popüler dili olan Fransızca'yı çok iyi öğrenmiştir (Brechka, 1969: 40; Alexander, 1989: 20; Rounding, 2006: 7-10).

Sophie, sonradan kocası olacak, Schleswig-Holstein-Gottorp Dükü Karl Friedrich'in (1702-1739) oğlu ve kendi kuzeni olan Karl Peter Ulrich ile henüz 10 yaşındayken tanışmıştır (Streeter, 2007: 4). İkilinin gelecekteki evlilikleri bir komplo sonucunda gerçekleşecektir ve bu komployu kuran, St. Petersburg'a giderek sarayın fizikçisi olarak çalışmaya başlayan kont Jean Armand de Lestocq (d. 1692-ö. 1767) ve Prusya Kralı II. Friedrich'tir (1740-1786). Komplonun amacı Prusya ile Rus Çarlığı arasındaki politik ilişkileri güçlendirmek, Avusturya'nın siyasi gücünü kırmak ve Rus İmparatoriçesi Elizaveta Petrovna'nın (1741-1761) güvendiği ve Avusturya ittifakının taraftarı olan *Chancellor* Aleksey Petrovich Bestuzhev-Ryumin'i (d. 1693-öl. 1768) devre dışı bırakmaktır. Diplomatik entrikanın bir parçası olan Sophie'nin annesi Johanna'nın umudu ise kızının Rus tahtına çıkması yönünde olmuştur. Aileyi çok iyi tanıyan Elizaveta, Friedrich'e casusluk yaptığı gerekçesiyle Johanna'nın ülkeye girişini yasaklamıştır. Annesine rağmen kraliçe, Sophie'ye karşı daima büyük bir beğeni duymuştur. Sophie 28 Haziran 1744'te Moskova'daki bir törende vaftiz edilmiş ve Katherina Alekseyevna adını almıştır (Kamenskii, 2015: 139).

29 Haziran 1744'te Katherina, henüz 16 yaşında olan Karl Peter Ulrich ile nişanlanmıştır ve bir yıl sonra, 21 Ağustos 1745'te St. Petersburg'daki Kazan Meryem'i Kilisesi'nde çiftin evliliği gerçekleşmiştir (Madariaga, 1993: 1; Hatt, 2002: 11). Katherina *Hatıralar*'ında⁴ Peter ile gerçekleştirdiği evliliğinden çok da memnun olmadığını şu satırlarla dile getirmiştir:

“Eğer kendine bu adamı sevme konusunda izin verirsen, bu dünyadaki en mutsuz insan olursun” (Hatt, 2002: 11).

Elizaveta'nın, Katherina'nın yanına kuzeni Maria Semenovna Choglokov'u yerleştirmesi ve Maria'nın kraliçe için casusluk yapması nedeniyle, Katherina oldukça mutsuz bir dönem geçirmiştir. Katherina'nın özgürlüğü kısıtlanmış, hatta Yabancılar Ofisi tarafından kontrol edilmeden mektup göndermesi, hizmetkârlarıyla yüksek sesle konuşması, kraliçenin izni olmadan yürüyüşe çıkması yasaklanmıştır. Dük Peter de en az Katherina kadar gözetim altında tutulmuştur. Peter sarayda herhangi bir hizmetkâr ile yakın arkadaş olduğunda, hizmetkârın işine son verilerek derhal saraydan gönderilmiştir. Katherina kısıtlanmış özgürlüğü nedeniyle saraydaki sıkıcı günlerini at binerek ve zihinsel açlığını gidermek için kitap okuyarak geçirmeyi tercih etmiştir (Brechka, 1969: 40; Hatt: 2002: 14-15; Kamenskii, 2015: 140). Bu arada, imparatorluk ailesi yılın farklı mevsimlerinde, farklı kentlerdeki imparatorluk saraylarında yaşam sürdüğü için, Katherina da St. Petersburg'dan sıklıkla Moskova'ya gitmiş, mevsim nedeniyle taşınma zamanı gelince, Moskova'dan tekrar St. Petersburg'a dönmüştür (G.1).

1.Görsel. Katherina'nın kışlık sarayı, Tsarskoye Selo, St. Petersburg (Kaynak: Hatt, 2002: 14).

Yıllar geçtikçe Katherina ilgi çekici bir hanımefendiye dönüşmüştür. Saraya sık sık uğrayan ve dükün hizmetinde bulunan 26 yaşındaki Sergey Saltykov (d. 1726-1813) 23 yaşındaki Katherina'ya tutulmuş, genç kadının tüm direnmelerine ve evliliğine rağmen, sonunda iki genç sevgili olmuşlardır. Bir yıl geçmeden Katherina gebe kalmış, ancak çocuğunu düşürmüştür. Kraliçenin casusu Maria ve Bestuzhev-Ryumin, bu ilişkiden haberdar olsa da ikisi de sessiz kalmayı tercih etmiştir. İkinci kez düşük yapan Katherina nihayetinde 20 Eylül 1754'te bir erkek bebek dünyaya getirmiştir. Rus tahtına aday olacak erkek evlat, Paul Petrovich Romanov (sonradan: I. Paul) adını almıştır (Kamenskii, 2015: 141).

Katherina bebeğin dünyaya gelişiyle çok mutlu olmuştur; ancak mutluluğu çok uzun sürmemiştir. Saltykov, Paul'un doğumundan kısa bir süre sonra Katherina ile olan ilişkisini bitirmiştir. Bu arada Peter kendine metres tutmuş, bu durumu gizleme ihtiyacı dahi hissetmemiştir (Hatt, 2002: 15). Katherina ise kendini Montesquieu ve Voltaire gibi 18. yüzyıl Fransız düşünürlerini ve Denis Diderot ile Jean le Rond d'Alembert'in *Encyclopédie*'sini okumaya adanmıştır (Hatt, 2002: 15; Kamenskii, 2015: 141).

Saltykov'un kendini terk etmesinden kısa bir süre sonra Katherina yeniden kendini yasak bir ilişki içinde bulmuştur. Bu kez sevgilisi Leh aristokratlarından Stanislaus August Poniatowski'dir (d. 1732-ö. 1798). Stanislaus, Polonya Kralı III. August'u (1733-

1763) tahtından etme planının bir parçası olarak St. Petersburg'a gönderilmiştir. Bu arada, 1756'da Katherina ikinci çocuğu Anna Petrovna'yı dünyaya getirmiştir (Cruse ve Hoogenboom, 2006: xvi). Çocuğun babası büyük ihtimalle Stanislaus'dur. 1758'de Stanislaus Polonya'ya geri dönmüş, böylece Katherina'nın yasak ilişkisi sona ermiştir (Hatt, 2002: 18;).

1756'da Rusya ile Prusya arasında Yedi Yıl Savaşı patlak vermiştir. Savaş sırasında Rus ordusu Prusya'nın doğusuna girmiştir. 1760'da Oder Nehri yakınlarında Prusya ordusu bozguna uğratılmıştır. Aynı yıl Ruslar Berlin'i işgal etmişlerdir. Elizaveta'nın ölümü ve tahta III. Petro'nun geçmesi, Rusya'nın savaştan çekilmesine neden olmuştur (Kurat, 1987: 277-278).

Bu sıralarda, Kraliçe Elizaveta, *Büyük Petro*'nun (1682-1721) neslinden birinin tahta geçmesi için gereken tüm tedbirleri almıştır. Petro'nun neslinden sadece kızı Anna tarafından henüz küçük yaşlarında olan bir prens vardır: Anna ve Holstein Dükü'nün oğlu Peter (sonradan: III. Petro). 1742'de Peter, Rus tahtının varisi ilân edildikten sonra, St. Petersburg'da vaftiz edilmiş ve Ortodoksluğa geçirilmiştir. Peter 17 yaşını tamamladığında, Prusya Kralı II. Friedrich'in tavsiyesi üzerine Katherina ile evlendirilmiştir (Kurat, 1987: 278, Chistyakov ve Novitskaya, 2001: 9).

1761'de "III. Petro" Rus tahtına çıkmıştır, bu nedenle Katherina'nın güvenliği tehlikeye girmiştir. Tüm vaktini metresi Elizaveta ile geçiren Petro, Katherina'yı hapse attırılmıştır (Lubavskii, 2002: 83). Petro kişiliği nedeniyle pek sevilmemektedir; davranışlarıyla ruhban sınıfının ve ordu mensuplarının dahi tepkisini çekmiştir. Kraliyet askerleri ise daima Katherina'nın tarafında olmuşlardır. 28 Haziran 1762'de kraliyet ordusundaki bir grup asker düşesi Kazan Meryemi Kilisesi'nde ikonalar ve dualar eşliğinde imparatoriçe ilan etmişler, böylece kentteki tüm kıtalar yeni imparatoriçeye biat etmişlerdir. Nihayetinde Petro tahttan feragat etmiş ve birkaç gün sonra kraliyet subayları tarafından öldürülmüştür (Kurat, 1987: 279; Alexander, 1989: 7; Lubavskii, 2002: 85-86).

II. Katherina Rusya'yı en iyi kanunlara göre yönetmeyi planlamış ve böylelikle ülkede mükemmel bir rejim kurabileceğini ummuştur (Kurat, 1987: 281). Katherina, ilk başta Fransa'da egemen olan Aydınlanmacı düşüncenin ülkede yayılmasını desteklemiş ve dümeni elinde tutarak istediği yönü verebileceği bir düşünce akımı başlatmak istemiştir. Katherina sadece felsefeye katkısından dolayı değil, zamanının ileri gelen Rus düşünürlerinin onun düşünceleriyle ilgilenip, onunla açıktan açığa ya da üstü örtülü bir biçimde tartışmaya girişmelerinden dolayı, Rus felsefe tarihinde de son derece önemli bir rol oynamıştır (Walicki, 2004: 29).

Katherina iktidara gelir gelmez, Voltaire, Denis Diderot ve Baron Friedrich Melchior Grimm gibi Fransız düşünür ve yazarlarla canlı bir iletişim ilişkisi içine girmiştir. Kendisini onların bir öğrencisi, arkadaşı ve patronu saymış, onların amaçlarını gerçekleştir-meye söz vermiştir (O'sullivan, 1915: 405; Walicki, 2004: 30). Söz gelimi; Fransa'da *Encyclopédie*'nin çıkarılmasında güçlükler yaşanması üzerine Katherina, kalan ciltlerin

Rusya’da bastırılmasını önermiştir. Diderot’ya yazdığı bir mektubunda Voltaire bu hususa dair şöyle söylemiştir:

“Ne şaşkırtıcı günlerde yaşıyoruz! Fransa felsefeyi bir suçlu gibi kovuştururken, barbarlar [Ruslar] onu koruma önerisinde bulunuyorlar.” (Walicki, 2004: 30).

Katherina’nın Aydınlanmacı düşünürlerle ilişkisi öylesine güçlü bir hal almıştır ki çariçenin portresinin bulunduğu ipek bir mendilin üzerine (G.2) Voltaire’in Nisan 1771’de bir mektubundan alıntılanan şu cümleler işlenmiştir:

“*Du Nil au Bosphore / L’Ottoman fêmit: Son peuple l’adore / La Terre applaudit*” (Phillips, 1941: 151) / “Nil’den Bosfor[us]’a (İstanbul Boğazı’na) / Osmanlı titriyor / Halkı ona (Katherina’ya) hayranlık duyuyor / Dünya alkışlıyor”.

2.Görsel. II. Katherina, Philippe de Lasalle, tahminen 1771, Ermitaj Müzesi, Rusya (Kaynak: ©The State Hermitage Museum, 1998-2021a).

Aydınlanmış monark olarak ün kazanmak yolunda gösterdiği sistemli çabanın yeni bir adımı olarak Katherina, bazı önemli yasal değişiklikler için girişimde bulunmuştur. 1767’de yeni yasalar hazırlanması için bir komisyon (большая комиссия/*Büyük Komisyon*) oluşturmuştur. Komisyona Montesquieu’nün ve Beccaria’nın yazılarından

derlenmiş bazı formüllerin serbestçe kullanılabilmesi için hazırladığı *Yönergeler*'i veren Katherina, Aydınlanma'nın doğal hukuk kuramına inandığını söyleyip, Rusya'yı tüm insanların doğal haklarına saygı gösterecek, hukuka bağlı bir devlet yapmaya söz vermiştir (Walicki, 2004: 31).

Katherina'nın ılımlı politikası, Rus asilzadelerine tanınan hakların yerli halk için de geçerli olmasıyla pekişmiştir. Dahası; Kırım'ı Rus topraklarına katan Katherina, iki yüz yıl kadar önce Tatar ve Başkurların ülkesi olan Kazan Hanlığı'nı ele geçiren *Korkunç İvan*'dan (IV. İvan, 1547-1584) daha dikkatli ve liberal bir politika gütmüştür. Katherina, Kırım halkını siyasi açıdan bütünüyle asimile etme fikrine sıcak bakmamış ve hatta Kili-senin burada misyonerlik yürütmesine izin vermemiştir (Devlet, 1996: 403).

Her ne kadar imparatoriçe bazı liberal tedbirler ileri sürdüyse de bazı imtiyaz sahibi kişiler imparatoriçenin kararlarına karşı çıkmışlardır. Katherina, çoğu kararname ve yazısında köylülerin özgürlüğünden yana olduğunu dile getirmiştir. Katherina'nın tahta geçmesi ile köylülerin hayatlarında bir iyileşme olacağı düşünülmüştür. Katherina açısından bakıldığında, memleketi iyi idare edebilmek için onu tanımak lazım geldiğinden, bu amaçla imparatoriçe ülke içinde Moskova, Kazan ve Baltık eyaletlerini ziyaret etmiş, idare başına, güvendiği ve yakından tanıdığı kimseleri getirmiştir (Kurat, 1987: 281).

Bu gezilerden Volga civarına yaptığı bir ziyaret sırasında (1767) Katherina, büyük çiftlik sahiplerinin (*pomeşik*) ağır haraçlarından şikâyet eden köylüleri geri çevirmiştir. Köylülerin meseleleri toplantılarda sürekli tartışmalara yol açmıştır (Şihverdiyev, 2006: 59). Bir yanda ise Rus topraklarında yaşayan ve sorun çıkaran Müslümanlar vardır. 1773 yılında çıkardığı bir fermanla Katherina, Müslümanlar için mescit inşasına izin sağlamıştır. Ancak asıl sorun ülkenin her yerinde ayaklanma çıkaran çiftlik köylüleri olmuştur. Katherina meselenin çözümü için bir komisyon toplamıştır. Çözüm ne olursa olsun, köylülerin isyan etmesine engel olunamamış ve ülkenin büyük bir bölümünde, Yemelyan İvanovich Pugaçev adlı birinin önderliğinde ayaklanma çıkmıştır. Katherina Pugaçev'e karşı kraliyet ordusunu toplamış ve Pugaçev'in ailesini tutuklatarak hapse gönderilmeleri emrini vermiştir. İsyân uzun sürse de Eylül 1774'te Pugaçev, Yayık civarlarında yakalanmıştır ve isyan sona ermiştir (Kurat, 1987: 283-285; Şihverdiyev, 2006: 61-66).

II. Katherina döneminin dış politikadaki en önemli sorunlardan biri 1768-1774 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı olmuştur.⁵ Savaşın Osmanlı Devleti güç kaybederek çıkmış ve nihayetinde 1774 yılında iki devlet arasında Küçük Kaynarca Barış Antlaşması⁶ imzalanmıştır. Bu antlaşma ile II. Katherina, Osmanlı tebaası olan Ortodoks cemaat üzerindeki hamiliği ile özellikle Balkanlarda daha aktif bir politika yürütmüştür (O'Sullivan, 1915: 407-408; Berber, 2009: 65).

Öte yandan; Avrupa'da dengeleri değiştirecek, 1778'de çıkan Bavyera Veraset Savaşı sırasında savurduğu bir tehditle Katherina, savaşın son bulmasına katkıda bulun-

muştur. Habsburg'un Avusturya-Habsburg Monarşisi ile Bavyera Dükalığı arasında ilhak sorunu gündeme gelince, Saksonya ve Prusya ittifak oluşturarak Habsburgların Bavyera'yı ele geçirmesine karşı çıkmış, böylece 1778'de savaş patlak vermiştir. Savaşa Avrupa'daki güç dengelerini korumak için Fransa da dâhil olunca, Katherina Prusya'ya askerî destek verme tehdidini savurmuş, ancak Kutsal Roma İmparatoru II. Josef (1765-1790), Katherina'nın Friedrich'e vereceği desteği göz önünde bulundurarak Prusya ile uzlaşmaya karar vermiş ve böylece 1779'daki Teschen Antlaşması'yla savaş sona ermiştir (Holtzendorff, 2010).

Siyasi yönden daima güçlü ve hırslı bir profil çizen Katherina'nın büyük bir ideali vardır. Bu ideal ilk kez Nisan 1779'da doğan Katherina'nın ikinci torununa Bizans'ın ilk imparatorunun adını, Konstantin'i vermesi ile açıkça ilan edilmiştir. Ad verme töreninin anısına tasarlanan bir madalyonun üzerinde Bizans'ın eski başkenti İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi'nin tasviri işlenmiştir. Katherina'nın hedefi "Yunan Projesi" olarak adlandırılmıştır. Proje, eski Konstantinopolis'te bir Yunan imparatorluğunun yeniden kurulmasını ve Rus prensinin tahtına yerleştirilmesini öngörmektedir (Kamenskii, 2019: 11). Ancak Katherina'nın projesi hiç gerçekleşmemiştir.

1787'de Katherina II. Josef'le birlikte Karadeniz'deki donanma üslerini denetlemeye girişmiştir. 12 Ekim'de Avusturya baş tercümanı denetimi payitahta bildirmiş ve Boğdan Voyvodası Aleksandr'ın Avusturya'daki Osmanlı sınırına asker topladığı haberi Osmanlı'ya ulaşmıştır. Rusya'nın İstanbul'daki elçisi Bulgakov ve Avusturya'nın elçisi Herbert'in Kherson'da katıldığı görüşmede Osmanlı'nın Hanya ve Rodos'taki Rus elçiliklerine saldırıda bulunduğu ve Turla Nehri'nde bir Türk filosunun hazırda bulunduğu haberi üzerine her iki devlet, Osmanlılara karşı savaş açmışlardır (Koçak, 2017: 462-463).

Rusya savaşta önemli başarılar kazansa da müttefiki Avusturya'nın yaşadığı başarısızlıklar, II. Josef'in ölümü ve yerine savaşa devam etmeyi düşünmeyen II. Leopold'un geçmesi, Fransız İhtilâli'nin Avrupa'nın siyasi dengelerini tehdit etmesi, Osmanlı Devleti'nin İsveç ve Prusya ile ittifak görüşmeleri Rusya'yı barış yapmaya zorlamıştır. Avusturya savaştan çekilmiş ve 4 Ağustos 1791'de Osmanlı-Avusturya görüşmeleri Zıstovi Antlaşması ile sona ermiştir. Nihayetinde Eflak Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir (Beydilli, 2013: 344; Yüksel, 2019b: 627). Osmanlı-Rus görüşmeleri toplam on beş toplantı halinde, 10 Kasım 1791-10 Şubat 1792 tarihleri arasında sürmüş ve sonuç olarak taraflar arasındaki savaş Yaş Antlaşması ile bitirilmiştir (Beydilli, 2013: 344-347).

16 Kasım 1796'da Katherina felç geçirmiş, ertesi gün hayata veda etmiştir. 1792 başlarında Katherina'nın sekreteri Aleksandr Vasiliyeviç Khrapovistski çariçenin vasiyetini keşfetmiştir. Vasiyette Katherina beyaz kıyafetler içindeki naaşı ve üzerine Hıristiyan ismi işlenmiş altın tacı ile *prothesise* çıkarılmak istediğini belirtmiştir. Cenaze töreni çariçenin istediği gibi yapılmış, üzerine gümüş işlemeli bir elbise giydirilmiş ve başına altın bir taç takılmıştır (Rounding, 2006: 503).

Katherina iç ve dış politikadaki başarı ve fetihleri nedeniyle ülke içinde “Anavatanın Anası” ve ülke dışında “Kuzey’in Semiramis’i”⁷ olarak anılmıştır (McBurney, 2014: 24). Avrupa siyasetinde Katherina’nın oynadığı rol ülke sınırlarını aştığı için, dönemin Avrupalı hicivlerinde Katherina’ya sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin; James Gillray’ın (d. 1756-ö. 1815) ahşap baskı tekniğindeki “Lanetli Çıkmazdaki Amsterdam ya da Cumhuriyetçi Pandomimin Son Sahnesi” adlı, 1 Kasım 1787 tarihli alegorik karikatürde betimlenen dönemin ünlü Avrupalı hükümdarları arasında Katherina da yer alır⁸ (G. 3).

3.Görsel. Lanetli Çıkmazdaki Amsterdam ya da Cumhuriyetçi Pandomimin Son Sahnesi, James Gillray, 1787, British Museum, Londra (Kaynak: Alexander, 1989).

Katherina’nın sanat koleksiyonu merakı ve Ermitaj Müzesi’nin kuruluşu

1700’lü yıllarda saray çevresi ve zengin aristokratlar için sanat koleksiyonculuğu bir moda haline gelmiştir. Bir yandan da Ermitaj gibi dünyanın en ünlü müzelerinin temelleri bu dönemde atılmış, Londra’daki British Museum, 1753’te doğa bilimci Hans Sloane’ın (1660-1753) özel koleksiyonu ve kütüphanesinin devlet tarafından satın alınması, Paris’teki Louvre Müzesi de 1793’te saray koleksiyonunun devletleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Rona, 1997: 1034).

18. yüzyılda resimler, özellikle eski ustaların eserleri, diğer sanat formlarına göre öncelik kazanmıştır. Bir koleksiyonun, özellikle de büyük veya önemli bir koleksiyonun satın alınması, kültür kokan bir zevk ve ulusal güç izlenimi uyandırdığı için prestij göstergesi

kabul edilmiştir. Hükümdarlar resimlerini, kraliyet otoritesinin sunumunun ayrılmaz bir parçası olarak kullanmaya başlamışlardır. Katherina da dâhil olmak üzere, hükümdarlar diplomatik heyetleri huzurlarına kabul ederken, İncil'den, mitolojiden ya da tarihten seçilen ünlü kadın ve erkek figürlerin tasvirleriyle eski ustaların yansıyan ihtişamının tadını çıkararak resimlerinin bir tür fon görevi görmesini sağlamışlardır (Whittaker, 2015: 148).

II. Katherina Rus tarihinde sanata en çok önem veren isim olarak ön plana çıkar. Saltanatı sırasında Katherina'nın en temel amacı, *Büyük Petro*'nun Rusya'yı yalnızca siyasi ve askeri konumu açısından değil, aynı zamanda bir kültür merkezi olarak uluslararası yapıya sahip, Batılılaşmış bir ülkeye dönüştürme planını hayata geçirmek olmuştur. Anlaşılan Katherina, önemli bir koleksiyonun yalnızca Rusya'nın Avrupa'nın gözündeki imajını yüceltmekle kalmayacağına, aynı zamanda hükümdar olarak kendi meşruiyetini tesis etmek ve hem ülke içinde hem de ülke dışında istikrar imajı sunma konusundaki ihtiyaca da katkıda bulunabileceğine inanmıştır (Whittaker, 2015: 149).

Katherina savunduğu politik ideolojinin ruhuna uygun hareket etmiştir. Özellikle eğitim, yargı, halk sağlığı ve bürokrasi gibi çeşitli alanlarda, geçmişte kalan Rus yöneticilerin elini sürmediği pek çok konuyu reforme etme çabasına girerek, o dönem için "liberal" olarak nitelenen bir dizi yasa çıkarmıştır. Katherina, askeri hüner, yasama bilgeliği ve sanatın himayesini sembolize eden "Minerva"⁹ olarak övülmüştür (Whittaker, 2015: 150). Bu söylem belli ki giderek yayılmıştır ya da kraliçe kendini Minerva olarak nitelendirmiş olmalıdır. Çünkü çariçe 1789'da gelini Maria Fyodorovna'ya (d. 1847-ö. 1928), kendini Tanrıça Minerva olarak temsil eden, bir madalyon (*cameo*) yaptırmıştır (G.4). Eser günümüzde Ermitaj Müzesi'nin koleksiyonunda yer almaktadır.

4. Görsel. Katherina'nın portresi, Maria Fyodorovna, 1789, Ermitaj Müzesi, Rusya (Kaynak: ©The State Hermitage Museum, 1998-2021b).

1754-1762 yılları arasında mimar F. B. Rastrelli (d. 1700-ö. 1771) tarafından II. Katherina için kente hâkim bir konumda, Neva Nehri kıyısında bir imparatorluk sarayı tasarlanmıştır. Katherina'nın emriyle 1764-1775 yılları arasında saray mimarları Y. M. Felten (d. 1730-ö. 1801) ve J.-B. V. de La Mothe (d. 1729-ö. 1800) tarafından kışlık sarayın doğu cephesinde "Küçük Ermitaj" inşa edilmiştir. Bina boyunca, kuzey ve güneyde yer alan sergi alanlarını birbirine bağlayan doğu ve batı yönde galeriler bulunur. Kuzey sergi alanının ikinci katında bitki ve kuşların yer aldığı bir kış bahçesi oluşturulmuştur. Bahçenin yakınında sanat eserlerinin yerleştirildiği salonlar vardır. Yurtdışından satın alınan eserler imparatorluk koleksiyonları olarak bu müzeye getirilmiştir (Humbatova, 2019: 15-16).

Katherina'nın en önemli sanat danışmanı Fransız filozof ve yazar, Aydınlanma'nın önemli figürlerinden biri olan Diderot'dur (d. 1713- ö. 1784). Katherina, Diderot'nun baş editörlüğünü ve dağıtıcılığını yaptığı *Encyclopédie*'yi henüz Rus tahtına çıkmadan okumuş, eserin 1759'daki Paris parlamentosunun bir toplantısında yayınlanmasının yasaklandığını öğrenmiştir (Kamenskii, 2020: 37).

Katherina'nın Fransa'da basımı sıkıntıya giren *Encyclopédie*'nin Riga'da basılması için Diderot'ya verdiği destek karşılıksız kalmamıştır. Diderot, 1760-1770'lerde Paris'teki sanat pazarlarını çariçe için aktif bir şekilde araştırmıştır. Bu iyiliğin karşılığı olarak çariçenin Diderot'ya ödediği komisyonlar, onu yazar olarak desteklemeye yardımcı olmuştur. Çariçenin bir diğer danışmanı olan ve Roma'da yaşayan J. Reiffenstein, o dönem için Avrupa'daki en iyi brokerlerden biridir ve çariçe için yaklaşık 20 yıl kadar çalışarak çok sayıda önemli eser satın almıştır (Whittaker, 2015: 157).

Katherina'nın edindiği ilk koleksiyonlardan biri, 1764'te Berlinli tüccar Johann Ernst Gotzkowski'den satın alınan bir fotoğraf koleksiyonudur. Prusya kralı II. Friedrich, Gotzkowski'den kendisi için eski ustaların tablolarını satın almasını istemiştir. Ancak Yedi Yıl Savaşı'ndaki başarısızlık ve mali sıkıntılar, Friedrich'i hazırlanan koleksiyonu satın almaktan vazgeçmeye zorlamıştır. Daha sonra Rus devletine karşı mali yükümlülükleri olan girişimci tüccar, Prusya'daki Rus elçisi aracılığıyla Rusya'nın bu borç yerine resimleri kabul etmesini önermiştir (Gritsai, 2004: 8; Dixon, 2010: 125). Böylece Katherina bu fırsatı değerlendirerek Friedrich'in gururuna darbe vurma fırsatını kaçırmamış ve koleksiyonu satın alarak St. Petersburg'a getirmiştir. Koleksiyon, başta Flaman eserleri olmak üzere, Rembrandt, Peter Paul Rubens, Jacob Jordaens, Anthony van Dyck, Paolo Veronese, Frans Hals, Raffaello, Hans Holbein, Tiziano gibi ünlü ustalara ait, yaklaşık 300 resimden¹⁰ oluşur (Kamenskii, 2020: 55).

II. Friedrich'in vazgeçmek zorunda kaldığı bu koleksiyonun satın alınmasıyla Katherina kendisini Friedrich'e karşı güçlü bir rakip olarak konumlandırmıştır. Katherina'nın biyografisini kaleme alan I. Madariaga, imparatoriçenin rakiplerini geride bırak-

ma konusunda acımasız bir kararlılık gösterdiğini dile getirir (Madariaga, 1981: 533). S. Dixon, Katherina'nın Friedrich karşısında elde ettiği güç konusunda şöyle demektedir:

“...Paradoksal olarak, bu tür zaferler imparatoriçenin sanat dedektiflerinin gizli anlaşma yapmasını zorlaştırdı, bir keresinde imparatoriçenin ilgisi Paris sanat pazarında dedikoduya aç gazetecilere sızmıştı. 1768’de Bauchmont, *Mémoires Secrets*’te, Diderot’nun, koleksiyonun bir bütün olarak satışını yasaklayan bir vasiyet nedeniyle Louis-Jean Gaignat’nın resimlerini elde etme konusunda beyhude kalan girişimleriyle alay etti...” (Dixon, 2010: 125).

Katherina'nın sanat koleksiyonu merakı ölümüne değin sürmüştür. Gotzkowski'nin fotoğraf koleksiyonunun ardından, 1768’de Avusturyalı Kont Karl Cobenzl’in koleksiyonu, 1769 yılında Dresden Kontu Heinrich Brühl’e ait Flaman, Fransız ve İtalyan ressamların 600 resimden fazlasını ve çizimi içeren koleksiyon, 1772 yılında Pierre Crozat’ın resim koleksiyonu Katherina tarafından satın alınmıştır (Visson, 1987: 22; Nevevov, 2000/2001: 121; Kamenskii, 2020: 55).

Küçük Ermitaj’ın kuzey kanadı yapım aşamasındayken Mart 1768’de Katherina büyüyen sanat koleksiyonunu barındırmak için sarayının bahçesinin kenarları boyunca yeni bir galeri inşa etmeye karar vermiştir. Günümüzde Ermitaj Müzesi’nde görülebilecek bu eserlerden bazıları bu yıllarda satın alınmıştır (Dixon, 2010: 125).

1779 yılında Katherina, eski İngiltere Başbakanı Sir Robert Walpole’un oluşturduğu Houghton Hall’daki 198 eserden oluşan ve Walpole’un müsrif mirasçısı tarafından satışa çıkarılan Houghton Koleksiyonu’na adeta çullanmıştır (Madariaga, 1981: 533; Madariaga, 1993: 102; Dianina, 2004: 632). 1783 yılında Katherina için Paris’ten Kont Frans Baudouin’un 119 resimden müteşekkil koleksiyonu satın alınmıştır (Kamenskii, 2020: 55).

Katherina Ermitaj’ı 18. yüzyıl Avrupa Aydınlanması’nın asil ideallerinin sergilendiği, uygulandığı ve belki de kısmen gerçekleştirildiği bir tür “seküler kültür adası” olarak şekillendirmiştir. Müzenin kuruluşuna ilişkin pragmatik bir hikayeye göre; Katherina, Berlinli tüccar Johann Ernst Gotzkowski’nin koleksiyonundan şans eseri 225 resim satın alarak, Rus tahtına çıktıktan hemen sonra Ermitaj’ı kurmuştur. Sanatın, performansın ve yeni toplumsal ilişkilerin bir mikrokozmosu olan bu özel temsil alanı, imparatorluk alanının tam merkezinde yer almaktadır. Ermitaj, St. Petersburg’daki imparatorluk yaşantısına iki yönden hizmet etmiştir. Burası, devlet ve toplum arasında köprü oluşturan bir üstyapı, özel ve kamusal, resmi ve gayri resmi, yabancı ve yerel, hayali ve gerçek söylemlerin bir arada var olduğu yeni bir tür temas bölgesi, sanat ve otoritenin bulunduğu bir eşik alanıdır (Dianina, 2004: 631-632).

1779’da Katherina’ya pek de tekin olmayan koşullarda bir eser teklif edilmiştir: aslen Gallerli, zengin İngiliz *Sir* Watkin Williams-Wynn’in Anton Raphael Mengs’e (1728-1779) sipariş üzerine yaptırdığı “Perseus ve Andromeda” (G.5). Eser, gemiyle

Katherina'ya doğru yola koyulduğunda Fransa açıklarında Fransız hükümeti gemiye el koymuştur. Ne var ki Katherina'nın arkadaşı Grimm tablonun çarîçeye teslim edilmesi konusunda Fransız dışişleri bakanını ikna etmiştir. Katherina, Grimm'e yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

“Vous allez pour me faire plaisir, dévaliser un honnête gentleman anglais... j'ai un peu de conscience de ce que cela va se faire aux dépens du prochain.” (Neve-rov, 2000/2001: 122) / “Beni memnun edeceksin, dürüst bir İngiliz beyefendisini soyacaksın... Bir sonraki paha için yapacağım farkındayım.”.

5. Görsel. Perseus ve Andromeda, Anton Raphael Mengs, 1761, Özel Koleksiyon, Londra (Bietoletti, 2009: 32).

1770'lerin sonlarından itibaren Katherina hem Antik hem de çağdaş gliptik sanat eserlerini toplamaya girişmiştir. Bu türden mücevherleri Avrupalı seçkin koleksiyonerlerden, bilim adamlarından, antikacıardan ve kimi soylu ailelerin üyelerinden satın almıştır. 1787'de Katherina, Bourbon Hanedanı'nın genç kolunun beş nesil boyunca topladığı, d'Orléans Dükü Louise Philippe'in oyma mücevher koleksiyono-

nunu (*Cabinet of Engraved Gems*) edinmiştir. Koleksiyon Avrupa'daki en önemli koleksiyonlardan biridir ve yaklaşık 1500 kadar eser içermektedir (Smentek, 2014: 231; Jacques, 2016).

1780'lerde Katherina'nın olgunlaşmakta olan müzesine devşirilen diğer birkaç koleksiyonun yanı sıra özel koleksiyonlar bütün halinde satın alınmıştır. Her durumda, Rus imparatoriçesinin kazancı, başka bir Avrupa gücü için bir kayıp anlamına gelmektedir. Rakiplerini rahatsız etmenin yanı sıra, satın almalarına eşlik eden skandallar, Avrupa'nın bu ücrâ bölgesine uluslararası bağlamda dikkat çekmiştir ve bu büyük sanat koleksiyonunun tam olarak reklamını yapmasa da en azından koleksiyonun patronu Katherina için unutulmaz bir ün sağlamıştır. Katherina sanat meselelerindeki cehaletini kabul etmiş, Paris'te kendisinin baş temsilcisi olarak hizmet veren Grimm'e yazdığı bir mektupta, aslında, satın alma işlemlerinin çoğunda kendisini motive eden şeyin sanat aşkı değil, "oburluk" olduğunu dile getirmiştir (Dianina, 2004: 632).

1785 yılında 24.440 ruble karşılığında İvan Shuvalov tarafından satın alınan Antik Dönem eserlerinden oluşan koleksiyon gibi Antik Dönem heykellerinden müteşekkil eserler, Grotto'nun, konser salonunun ve çariçenin sevdiği köpeklerinin mezarlığı üzerine inşa edilen granitten yapılmış piramidin zenginleştirilmesi için Rusya'ya gönderilmiştir. 1794'te Pomerania yerlisi, Alman doğa bilimci, etnoğraf ve coğrafyacı Johann Gottlieb Georgi'nin (1729-1802) yazdığı bir eserde¹¹ koleksiyona dair şu cümleler geçer:

"Arkadın yanında, tek katlı bir taş evde bir heykel galerisi var. Bu gerçekten bir imparatorluk koleksiyonu, Mısırlılar, Etrüskler, Yunanlılar, Romalılara ait çok sayıda nadide ve muhteşem heykel, büst, vazo, kap, alet, mezar taşı, yazıt ve diğer çeşitli antika eserleri içeriyor. Antik eserlerin seçkin örnekleriyle dolu olan Grotto, Rusya'nın ilk Antik heykel müzesi..." (Neverov, 2000/2001: 124).

Katherina, Grimm'e yazdığı bir mektubunda Ermitaj'a ilişkin olarak, dört galeriyi kaplayan 38.000 cilt kitap ve gravür, iki büyük salonu işgal eden 10.000 kesme değerli taş, yaklaşık 10.000 çizim ve büyük bir doğa tarihi koleksiyonu ile övünmüştür. Ancak Grimm'e yazarken koleksiyonundaki sikke, madalyon, heykel, gümüş, mücevher, mobilya, cam, seramik, mozaik ve porselenden meydana gelen 16.000 esere değinmemiştir (Whittaker, 2015: 153-154).

Katherina'nın koleksiyonunda, çağdaş sanatçıların eserleri de yer almaktadır. 1797 yılına ait bir envantere göre, Ermitaj'ın ve St. Petersburg'daki imparatorluk saraylarının salonlarında 3996 resim ve 79.784 gravürden oluşan büyük bir koleksiyon bulunmaktaydı (Humbatova, 2019: 17).

Sonuç

II. Katherina zamanının en büyük hükümdarlarından biri olmuştur. Bu nedenle “*Büyük Katherina*” olarak anılmaktadır. 18. yüzyılda, neredeyse tüm Avrupa’yı saran Aydınlanma Çağı’nda, Katherina siyasi, askeri ve kültürel alandaki başarılarıyla öne çıkmıştır. Rus siyasi tarihinin 18. yüzyılın ikinci yarısındaki evresi yalnızca Çariçe II. Katherina’nın adıyla anılır.

Bilgiye duyduğu açlık ve taht arayışıyla hareket eden Katherina, zekâsının, kurnazlığının ve kararlılığının gücüyle kendini imparatoriçe rolüne sevk etmiştir. 1762’de tahta geçtiği andan itibaren Avrupa’nın gözünde Rusya’nın kültürel açıdan zayıf bir imparatorluk olduğu yönündeki algıyı değiştirme kararlılığını sürdürmüştür. Özellikle Fransız Aydınlamacı düşünürleriyle yaptığı yazışmalar Rus sarayındaki Fransız zevkini güçlendirmiştir ve Katherina’nın Rusya’da sanatı, bilimi ve eğitimi teşvik etmesini sağlamıştır.

Kendisinin yalnızca “alıcı” olduğu bir sanat taciri olarak nitelenebilecek Çariçe Katherina, binlerce resim satın almış olmasıyla tanınmasına rağmen, şahsi kullanımı için ve saray mensuplarına hediye olarak vermek üzere görkemli metal, cam ve seramik işleri, porselenler, ve kitaplar da sipariş etmiştir. Bu eserlerde Bizans ve klasik etkilerin harmanlanması, Katherina’nın Rus kültürü için yeni bir yön oluşturma ve Batı ile uyumlu hale getirme arzusunu yansıtmaktadır.

Katherina sadece sansasyonel ilişkileri, siyasi ve askeri başarıları, tahtta iken fethettiği topraklar ile değil; Rus kültür ve sanat ortamına yaptığı katkıyla da çağına damga vuran bir kadın olmuştur. Özellikle Ermitaj Müzesi’nin temelini atması ve ülke dışında ilişki kurduğu Aydınlamacı düşünürler ve sanat simsarları sayesinde yalnızca yürüttüğü siyasete yön vermekle kalmamış; aynı zamanda satın aldığı koleksiyonlarla siyasi rakiplerine gücünü kanıtlama çabasına girişmiştir.

Notlar

- Orta Çağ’daki koleksiyonlara dair Shaw şöyle demektedir: “...sanat eserlerinin sahip olacağı estetik değerini ölçütü, taşıdıkları dini anlamlardı. Birçok eserin muhafaza edilmesinin altında yatan neden de bu anlamdı...”; Shaw, 2004: 8.
- A. Artun, nadire koleksiyonlarını beş ayrı grup halinde kategorize etmektedir. Ayrıntılar için bkz.; Artun, 2006: 26-28.
- Koleksiyonculuğun tarihini detaylı olarak ele alan ve özel koleksiyonların müzelere dönüştürülmesine dair bir yüksek lisans tez çalışması için bkz.; Konukcu, 2007; koleksiyon toplanmasından müze yapılarına geçiş aşamalarına dair Türkçe bir çalışma için bkz.; Aydın, 2020: 82-91.
- Katherina Rusya’ya gittiği 1744 yılından 1796’daki ölümüne değin, kendi hakkında hatıralar kaleme aldı. Hatıralara ve hatıralar üzerine değerlendirmeler için bkz.; Madariaga, 1981; Cross, 1990; Madariaga, 1998; Greenleaf, 2004: 407-426; Cruse ve Hoogenboom, 2006.
- Tarih-i Sefer-i Rusya’ya göre 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı hakkında bkz.; Yavuz, 2012.
- Küçük Kaynarca Antlaşması ve maddelerine ilişkin bkz.; Kurat, 1987: 290, Beydilli, 2002: 524-527; Berber, 2009: 73-75. Antlaşmayla hukuken bağımsızlığını kazanan Kırım Hanlığı’nın git gide zayıflaması nedeniyle Rusya için bir tehdit olmaktan çıkması ve Katherina’nın idaresindeki Rus Çarlığı’nın giderek güçlenmesi, çari-

- çenin Kırım'ın ele geçirilmesi emrini vermesine zemin hazırlamıştır; Beydilli, 2013: 343; Yüksel, 2019a: 218. Osmanlı himayesinde Kırım hanları tarafından yönetilen yarımada, 1783 yılında Rus orduları tarafından işgal edilerek Rus kontrolü altına girmiştir; DİA, 2002: 450. Kırım'ın ilhâkı 1787-1792 yılları arasında sürecek olan Osmanlı-Rus Savaşı'nın nedeni olmuştur.
- 7 Semiramis: M.Ö. 9. yüzyılda Asur kraliçesi ve Diodorus Siculus'a göre balık-Tarıca Askalonlu Derketo'nun kızı, bkz.; Gera, 1997: 65-83.
- 8 Sahnede Kutsal Roma imparatoru II. Josef (1765-1790), Fransa kralı XVI. Louis (1774-1792), Britanya-İrlanda kralı III. George (1760-1820), Orange prensi V. William (1751-1806) ve karısı Orange prensesi Wilhelmina ile Osmanlı padişahı I. Abdülhamid (1774-1789) vardır. Katherina sol üst locadan öne doğru eğilerek alt locadaki Abdülhamit'e yumruğunu göstermektedir. Ağzından çıkan konuşma balonunda "Sana patlatırım, seni yaşlı keçi! Bu kadar çok kadın sarayında çeneni kapatmak için. Yeni bir sayfa açacağım ve her kadına 20.000 erkek izni vereceğim" yazmaktadır. Katherina'nın arkasında, çariçenin sağ göğsünü tutan Josef vardır. Josef üzerine Habsburg'un çift başlı kartal figürlü amblemi işlenmiş bir hokkabaz başlığı giymiştir. Alt locadaki Abdülhamit kılıcını kınından çekmektedir ve ağzından çıkan konuşma balonunda "Kutsal peygamberimiz ve kutsal Mekke adına, bu ahlaksız ruhu dizginleyeceğiz" cümlesi geçer. Tiyatro sahnesinde William tüylü bir şapka ve asker kostümü içinde, kısa ve şişman bir figür olarak betimlenmiştir. Sağ elinde havaya kaldırdığı kılıcından kan damlamaktadır ve solunda, dizleri üzerine çöken bir kurbağanın boynunu kesmek üzeredir. Kılıcın üzerinde "W. de V" "V. William" yazmaktadır. Sahnede Hollandalı cumhuriyetçi valileri (*stadthouder*) temsil eden bir dizi kurbağa görülür. Olaya şahit olan kurbağalardan üçü, üzerinde "Hollanda cini", "tereyağı" ve "süt" yazan birer fiç; bir diğeri valileri simgeleyen ve üzerinde Felemenkçe "stadthouder" yazan bir anahtar taşımaktadır. Yerde bir arı kovanı vardır. Arka bacağı kopmuş bir kurbağa sahneden orkestraya doğru atlar. Orkestra, iblislerin müzisyen gibi davrandığı cehennemi temsil eden alevlerle sarılmıştır. William'in arkasında, kendi etrafını saran kurbağalardan memnun bir ifade sergileyen Wilhelmina vardır ve kadın omzunun üzerinden kocasına gülümsemektedir. Wilhelmina'nın ağzından "öpücük" yazılı bir konuşma balonu çıkar. Sağ üst locada Louis şaşkınlık içindedir; elindeki enfiye kutusunu düşürmüştür ve ağzından çıkan konuşma balonunda "Ben eşlikçiyim" yazmaktadır. Alt locada, üzerinde "meşe" yazan bir sopayı Louis'ye doğru uzatan George vardır ve bir ayağını Louis'nin bulunduğu yere çıkmak istercesine locanın korkuluğuna koymuştur. George'un ağzından çıkan konuşma balonunda "Ben hazırım" cümlesini okunur.
- 9 Minerva ya da Menrva: Etrüsk uygarlığının mitolojisinde bilgelik, sanat, şiir, tıp, ticaret, ordu ve savaş stratejisi tanrıçasıdır; Denova, 2019: 78.
- 10 K. Dianina ve K. B. Gibson'ın belirttiği üzere eser sayısı 225'tir, bkz.; Dianina, 2004: 632 ve Gibson, 2006: 36.
- 11 Описание российско-императорского столичного города Санкт-Петербурга и достопамятностей в окрестностях оного 1794-1796 adlı eser St. Petersburg'da yayımlanmıştır.

Kaynakça

- Alexander, J. T. (1989). *Catherine the Great: life and legend*. Oxford University Press.
- Artun, A. (2006). *Müze ve modernlik: Tarih sahneleri-sanat müzeleri I*. İletişim Yayınları.
- Aydın, D. U. (2020). Koleksiyon toplanmasından müze yapılarına geçiş aşamaları ve ilk müze okulu (izzediniye) açma girişimi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 6(1), 82-91.
- Berber, O. (2009). *Rusya'nın Balkan politikası (1696-1840)*. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı].
- Beydilli, K. (2002). Küçük Kaynarca Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 29. (pp. 524-527). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Beydilli, K. (2013). Yaş Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 43. (pp. 343-347). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bietoletti, S. (2009). *Neoclassicism & Romanticism 1770-1840*. Sterling.
- Brechka, F. T. (1969). Catherine the Great: The Books She Read. *The Journal of Library History*, 4(1), 39-52.
- Burke, P. (1996). *History of Italian Art*. Cilt I. Polity Press.
- Chistyakov, O. I. ve Novitskaya, T. E. (Ed.) (2001). Законодательство Екатерины II. Zertsalo.
- Cross, A. (1990). Catherine the Great: Views from the Distaff Side. In R. Bartlett ve J. M. Hartley (Ed.) *Russia in the Age of Enlightenment: Essays for Isabel de Madariaga* (pp. 203-221). Palgrave-Macmillan.
- Cruse, M. ve Hoogenboom, H. (2006). *The Memoirs of Catherine the Great*. Modern Library.
- Denova, R. I. (2019). *Greek and Roman Religions*. Wiley-Blackwell.
- Devlet, N. (1996). İsmail Gaspıralı Dönemi ve Ruslarla Uzlaşma. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2, 403-408.
- DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi). (2002). Kırım. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 25. (pp. 450-458). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dianina, K. (2004). Art and authority: The Hermitage of Catherine the Great. *The Russian Review*, 63(4), 630-654.
- Dixon, S. (2010). *Catherine the Great*. Profile Books.
- Gera, D. (1997). *Warrior Women*. E. J. Brill.
- Georgi, I. G. (1794). Описание российско-императорского столичного города Санкт-Петербурга и достопамятностей в окрестностях одного 1794-1796. St. Petersburg.
- Gibson, K. B. (2006). *The life and times of Catherine The Great*. Mitchell Lane.
- Greenleaf, M. (2004). Performing autobiography: The multiple memoirs of Catherine the Great (1756-1796). *The Russian Review*, 63(3), 407-426.
- Gritsai, N. (2004). *Anthony van Dyck 1599-1641*. Parkstone International.
- Hatt, C. (2002). *Catherine the Great*. Evans Brothers Limited.
- Holtzendorff, B. von. (2010). *War of the Bavarian Succession (1778-1779)*. Nafziger Collection.
- Humbatova, O. V. (2019). *Rusya'da müzeciliğin gelişimi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müze Yönetimi Anabilim Dalı].
- Jacques, S. (2016). *The empress of art Catherine the Great and the transformation of Russia*. Simon and Schuster.
- Kamenskii, A. (2015). Empress Catherine II, 1762-1796. (In Raleigh D. J., Ed.) *The emperors and empresses of Russia*. (134-176). Routledge.
- Kamenskii, A. (2019). Catherine the Great's foreign policy reconsidered. *Journal of Modern Russian History and Historiography*, 12, 1-20.
- Kamenskii, A. (2020). *Catherine the Great: A Reference Guide to her Life and Works*. Rowman&Littlefield.
- Koçak, Z. (2017). 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında değişen dengeler ve Yaş Antlaşması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32(2), 459-490.

- Konukcu, İ. (2007). Özel Koleksiyonların Müzelere Dönüştürülmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı].
- Kurat, N. A. (1987). *Rusya tarihi başlangıçtan 1917'ye kadar*. Türk Tarih Kurumu.
- Lubavskii, M. K. (2002). *Русская История XVII-XVIII веков*. Издательство Юрайт.
- Madariaga, I. (1981). *Russia in the age of Catherine the Great*. Yale University Press.
- Madariaga, I. (1993). *Catherine the Great A short history*. Yale University Press.
- Madariaga, I. (1998). *Politics and culture in eighteenth-century Russia*. Routledge.
- McBurney, E. (2014). *Art and power in the reign of Catherine the Great: The state portraits*. [Doktora Tezi, Columbia University Graduate School of Arts and Sciences].
- Neverov, O. (2000/2001). Catherine the Great: Public and private collector. *The British Art Journal*, 2(2), 121-126.
- O'Sullivan, J. M. (1915). Catherine the Great and Russian Policy. *An Irish Quarterly Review*, 4(15), 397-410.
- Phillips, J. G. (1941) A silk portrait of Catherine the Great. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 36(7), 151-153.
- Rona, Z. (1997). Koleksiyonculuk. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2* (pp. 1034-1035). Yem Yayın.
- Rounding, V. (2006). *Catherine the Great: Love, Sex and Power*. Hutchinson.
- Shaw, W. M. K. (2004). *Osmanlı müzeciliği müzeler, arkeoloji ve tarihi görselleştirilmesi*. İletişim Yayınları.
- Smentek, K. (2014). *Mariette and the science of the connoisseur in eighteenth-century Europe*. Ashgate.
- Streeter, M. (2007). *Catherine the Great*. Haus Publishing.
- Şihverdiyev, K. (2006). *II. Katherina (1729-1796) döneminde Rusya Müslümanları*. [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı].
- The State Hermitage Museum. (1998-2021a). Portrait of Catherine the Great. <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/11.+textiles%2c+tapestry/280675> [Erişim Tarihi: 23.03.2021].
- The State Hermitage Museum. (1998-2021b). Cameo: Catherine the Great as Minerva. <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/18.+carved+Stones/125921> [Erişim Tarihi: 23.03.2021].
- Visson, V. (1987). *Portraits of Russian Painters*. (L. Visson, Ed.) V. Visson.
- Walicki, A. (2013). *Rus düşüncesi tarihi aydınlanma'dan Marksizme*. (A. Şenel, Çev.) İletişim Yayınları.
- Whittaker, C. (2015). Catherine the Great and the Art of Collecting: Acquiring the paintings that founded the hermitage. (In Salvo M., Kaiser D., & Kivelson V., Ed.) *Word and Image in Russian History: Essays in Honor of Gary Marker* (pp. 147-171). Academic Studies.
- Yavuz, H. (2012). *Tarih-i Sefer-i Rusya'ya göre 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı*. [Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı].
- Yüksel, S. (2019a). Rusya'nın Kırım'ı ilhakı (1783). *Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 217-226.
- Yüksel, S. (2019b). Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşmasına kadar Eflak-Boğdan üzerinde Osmanlı-Rus nüfuz mücadelesi. *Bellekten*, 83(297), 605-632.